

Recenzja

rozprawy doktorskiej Zbigniewa Nowaka zatytułowanej
*Andragogiczne mikroświaty edukatorek i edukatorów w ZHP. Między harcerską pedagogią
a edukacją dorosłych*

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz

Dysertacja doktorska magistra Zbigniewa Nowaka przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz to dzieło oryginalne zarówno ze względu na stronę edycyjno-narracyjną jak i sposób wypełnienia formalnych wymagań teoretyczno-metodologicznych stawianych pracom stanowiących podstawę wystąpienia o przyznanie pierwszego stopnia naukowego. Rekonstruowanie całokształtu postępowania badawczego Doktoranta ujawnia sposób budowania samoświadomości metodologicznej naznaczony takimi cechami, jak gotowość do podejmowania ryzyka oraz refleksyjność i otwartość na to, co na poszczególnych etapach - konceptualizacji, gromadzenia i analizowania danych – się staje. Kierując się zatem formalnymi kryteriami oceny dorobku Doktoranta podejmuję się niżej uzasadnić tę wstępną opinię skupiając się na kolejno na:

(a) udzieleniu odpowiedzi na pytanie, na ile treść pracy odpowiada jej tytułowemu sformułowaniu,

(b) oszacowaniu układu treści i struktury poszczególnych rozdziałów pracy i kompletności stawianych tez,

(c) określeniu wartości merytorycznej pracy, w tym na „zbadaniu” spójności teoretyczno-metodologicznej projektu badawczego stanowiącego jej podstawę

(d) odniesieniu się do strony formalnej recenzowanego tekstu.

Sformułowanie tytułu pracy - *Andragogiczne światy edukatorek i edukatorów w ZHP. Między harcerską pedagogią a edukacją dorosłych* - trafnie oddaje podstawę, przedmiot i istotę badań stanowiących jej podstawę (prowadzenie ich z oddolnej perspektywy, dyskursywność ram teoretycznych i głównych kategorii) Zastanawia jedynie, czy na stronie tytułowej pracy nie wypadałoby podać pełnej nazwy stowarzyszenia stanowiącego zarazem obiekt i teren badań.

Struktura tej liczącej 267 stron tzw. maszynopisu pracy obejmuje - oprócz *Wstępu*, *Wniosków końcowych*, *Bibliografii* oraz *Wykazu tabel i rysunków*, a także *Streszczenia* w języku polskim i angielskim, pięć rozdziałów. Układ prezentowanych w niej treści odzwierciedla drogę (uzasadnienie, istotę i wyniki badań własnych) realizacji celu, czyli re/de/konstruowania „od środka” zjawisk i procesów uczenia się roli edukatorskiej przez osoby dorosłe działające w Związku Harcerstwa Polskiego. Każdy z nich, rozbudowany wewnętrznie, pełni w tym

aspekcie szczególną, wyznaczoną ustrukturyzowaniem przedmiotu badań (ujawnionym w pytaniach badawczych) rolę.

We *Wprowadzeniu* (krótkim, ale treściwym, charakteryzującym się licznymi odwołaniami do prac znaczących dla ukazania specyfiki kontekstu i celu badań, Autor skupia się na uzasadnieniu wyboru tematu, zarysowaniu przedmiotu i podejścia do badań oraz zapowiada zawartość treściową poszczególnych rozdziałów. Podkreśla też osadzenie poszukiwań stanowiących podstawę dysertacji w doświadczeniach własnych oraz wyniki kwerendy bibliotecznej ukazującej, jak niewiele tekstów pedagogicznych, poza publikacjami autorów związanych również z ZHP (pracami Aleksandra Kamińskiego, Bogusława Śliwerskiego, Katarzyny Marszałek i Tomasza Huka), poświęcono funkcjonowaniu Związku Harcerstwa Polskiego – jednego z największych stowarzyszeń w Polsce i zarazem organizacji wychowania dzieci i młodzieży.

Rozdział pierwszy zajmuje w całości pracy miejsce szczególne. Poświęcony uzasadnieniu ugruntowania badań własnych w postmodernistycznych nurtach filozofii zgodnie z założeniami epistemologicznymi KRYNARÓZ, wskazujących, że każdy etap poszukiwań (Krytyka – Narracja – Rozumienie – Zmiana) może być zarówno częścią procesu badawczego jak i jego celem (s. 20), odzwierciedla proces podejmowania przez Doktoranta decyzji nie tylko odnośnie do określania ich podstaw, ale i adekwatnego do założonych celów pracy¹ procedowania, czyli formułowania problemu badań i strukturyzujących ich przedmiot pytań, doboru metod gromadzenia i pracy z danymi, takimi jak zbiorowe studium przypadku, analizy danych zastanych oraz analizy dyskursu badawczego z pola uczenia się dorosłych. Narracja tego rozdziału, zapowiadanego, nie bez kozery, tytułem *Metodologiczny kosmos*, odzwierciedla z jednej strony „prawdziwość psychologiczną” położenia Osoby, która podejmuje wyzwanie podjęcia tak złożonego „projektu doktorskiego”, z drugiej zaś, potwierdza wskazaną we wstępnym fragmencie niniejszej recenzji opinię dotyczącą refleksyjności, gotowości do podejmowania ryzyka i postawy otwartości w budowaniu własnego warsztatu naukowego.

Rozdziały od drugiego do czwartego – adekwatnie do sformułowania problemu badawczego (*Jak wygląda edukacja osób dorosłych w ZHP w kontekstach wartości w ZHP, aktualnej wiedzy pedagogicznej, andragogicznej?*) odpowiadają ustrukturyzowaniu przedmiotu badań ujętego w pytaniu o podstawy formalno-prawne procesu edukacyjnego w ZHP, podmioty i procedury podejmowanych w tej kwestii decyzji, osadzenie praktyk edukacyjnych w koncepcjach pedagogicznych (andragogicznych), postawy cenione w edukacji osób dorosłych w ZHP, role w tych procesach edukatorek i edukatorów, uczestniczek i uczestników oraz zachodzące między nimi relacje.

Nie jest to jednak układ „jeden do jednego”. Zastosowany zabieg agregacji, ujawniający nieliniowy charakter procesu (postępowania), potwierdza deklarowaną postawę otwartości wobec rezultatów gromadzenia i analizowania materiału empirycznego. Treści rozdziału drugiego, zatytułowanego *O Związku Harcerstwa Polskiego*, konstytuowanego przez trzy podrozdziały – 2.1 *Władza a decydowanie o kształceniu kadry w ZHP*), 2.2. *Spoleczne*

---

¹ Praca w założeniach Doktoranta miała przyjąć postać eksploracyjno-deskryptywną opartą na takiej rekonstrukcji danych zastanych i doświadczeń uczestników badań, w której ukazanie ich perspektyw miało w efekcie odsłonić Autora dysertacji ich rozumienie i interpretację.

przestrzenie uczenia się i organizacje uczące się oraz 2.3. *(Samo)rozwój i jego wspieranie w ZHP* - poświęcone są prezentacji, analizie i interpretacji wyników poszukiwań i ukierunkowanych pierwszymi trzema pytaniami. Na podstawie analiz dokumentów i transkrypcji wywiadów (interpretowanych z zastosowaniem wybranych spośród najnowszych i uznanych w świecie akademii teorii andragogicznych akcentujących wagę społecznego kontekstu oraz uwzględnianie biograficznego wymiaru uczenia się w pracy edukacyjnej z dorosłymi (ze szczególnym odniesieniem do koncepcji organizacji uczących się oraz typologii współczesnych modeli uczenia się), Autor w sposób wyczerpujący dokonał dekonstrukcji instytucjonalnego ujęcia interesującego go fenomenu.

Treść i sposób ich ujęcia w kolejnym (trzecim) rozdziale pracy zatytułowanym *Role i relacje w procesie*, inspirowane w gromadzeniu i analizowaniu danych pytaniami badawczymi od pięciu do siedmiu, dopełniają opis zawarty w rozdziale drugim o krytyczną rekonstrukcję pracy edukacyjnej z dorosłymi inspirowaną pytaniem (w znaczeniu czasownikowym) o „ludzki wymiar” tego procesu. Ujawniane w narracjach wywiadów znaczenia i sensy przypisywane byciu edukatorką/edukatorem, rozpatrywane na tle głównych tez i aplikacji Pedagogiki Gestalt i teorii usytuowanego uczenia się autorstwa Etienne’a Wengera, wytyczają (wskazując dość jednoznacznie) kierunek pożądaney w interesującej Autora sprawie zmiany.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym *Praktyka edukacyjna a postawy i wartości osób dorosłych w ZHP*, zgodnie z zarysem przedmiotu badań zaznaczonym w pytaniu czwartym, znajdujemy rozwinięcie wątków podejmowanych w rozdziale poprzednim o aksjologiczny wymiar mikroświata uczenia się edukatorek i edukatorów. W podrozdziale zatytułowanym *Edukacja ZHP w ujęciu aksjologicznym*, Autor, w oparciu o analizy wybranych dokumentów formalnych oraz wypowiedzi narratorów re/de/konstruuje *status quo* modelu przywództwa i systemu pracy z kadrą w aspekcie budowania kultury organizacyjnej (s. 159-161), by przejść następnie w podrozdziale 4.2., zatytułowanym *Do (samo)doskonalenia i (samo)rozwaju przez podmiotowość i uznanie*, do dyskusji potencjału zmiany tkwiącego w codzienności kreowanej na dole, czyli w pedagogice harcerskiej. Analizy transkrypcji odpowiedzi narratorów na dodatkowe, jak się okazuje, pytanie – „w jaki sposób pracujesz nad tymi (w znaczeniu omawianym wcześniej) postawami i wartościami”, pozwoliły na wyłonienie 12 kategorii działań sprzyjających rozwijaniu wartości, takich na przykład, „jak „przeżyciowe (przygodowe) metody pracy”, „spotkanie z autorytetem”, „ćwiczenia i symulacje”, „rozmowa”, „bycie częścią grupy”, „stawanie się mentorem”, „spotkania z drugim człowiekiem”, itp. Przyjrzenie się im, odkryło - jak pisze Doktorant na stronie 18, „niesamowitą zbieżność” tej „opowiedzianej” harcerskiej pedagogiki z całościowym modelem uczenia się nauczycieli w miejscu pracy wyłonionym w badaniach na stopień doktorski przez Agatę Radecką, uwzględniający trójkopodział konstruowanej w środowisku uczenia się wiedzy, czyli wiedzy o świecie, wiedzy typu „ja-świat” i wiedzy o sobie samym. Efekt tego spostrzeżenia i zamieszczenia w tych ramach własnych ustaleń (rys.8, s.185) wzmocnił wcześniejsze po/myślenie Autora o wspieraniu uczenia się edukatorek i edukatorów w ZHP przez osadzanie tych procesów w Pedagogice Gestalt, jednym ze źródeł humanistyczno-rozwojowego paradygmatu dydaktyki

konstruktywistycznej w ujęciu Doroty Klus-Stańskiej i współautorek podręcznika dydaktyki z 2025 roku dedykowanego „różnorodnym światom uczenia się”².

Teoretycznemu ugruntowaniu całokształtu poszukiwań poświęcony jest ostatni z rozdziałów wynikowych zatytułowany *Praktyka edukacji osób dorosłych, w tym ZHP*. Treści obydwu konstytuujących go podrozdziałów (5.1. *Uczenie (się) osób dorosłych przez doświadczenie w świetle aktualnych badań i teorii andragogicznych* oraz 5.2. *Harcerstwo jako pedagogia a praxis edukatorek i edukatorów*) mają charakter domknięcia wcześniejszych ustaleń z odniesieniem do prac z zakresu andragogiki o postmodernistycznej orientacji (autorstwa Jacka Mezirowa, Mieczysława Malewskiego, Knuda Illerisa, Petera Alheita, Etniene’a Wengera, Ewy Kurantowicz, Agnieszki Stopińskiej-Pajak, Malcolm S. Knowles’a i in.)

Prowadzona w rozdziale dyskusja doprowadziła Autora do przedstawionego we *Wnioskach końcowych* zwięźczenia kolejnych odsłon badanego fenomenu, opartego na analizach danych jakościowych interpretowanych „na bieżąco” z odwołaniem do teorii oscylujących wokół interesujących Autora procesów i zjawisk, w postaci mikroteorii czy mówiąc inaczej hipotezy zakotwiczonej w danych określonej przez Doktoranta mianem **harcerskiej andragogii w mikroświatach edukatorek i edukatorów w ZHP** (s. 246).

Konstrukt ten, otwierający możliwość dalszych, rozwijających „myślenie” Doktoranta badań, to ważny wkład do dyskursu andragogicznego. Może on bowiem zostać poddany zarówno empirycznej weryfikacji w badaniach typu ilościowego lub stać się inspiracją do - wymienianych także przez Autora - badań partycypacyjnych. Kierunki zmiany *status quo* określa on - w świetle swych ustaleń - wyraźnie. Chodzi o takie zorientowanie praktyk edukacyjnych w ZHP, które umożliwiłoby realizację misji „wychowania przez stawianie wyzwań” przez rozwijanie kompetencji kadry w projektach osadzonych na mariażu andragogiki i dydaktyki konstruktywistycznej inspirowanej pedagogiką Gestalt.

Zapowiadana we wstępnym fragmencie niniejszej recenzji ocenę formalnej strony dysertacji obniża nieco - w niektórych tylko jej fragmentach - warstwa pisarska. Mam tu na uwadze zdarzające się we Wprowadzeniu, rozdziale pierwszym i w Zakończeniu drobne nieporadności językowe. Pomijając przykłady zdań czy fraz, które można łatwo skorygować, wspomnę tylko o sytuacji zdziwienia wobec określania uczestniczek i uczestników badań własnych zapożyczonym z badań ilościowych mianem „osób badanych” (a nie na przykład narratorów).

Mam też uwagę dotyczącą zakresu przytaczanych w treści rozdziałów wynikowych transkrypcji wywiadów. Choć w podręcznikach metodologii badań jakościowych, szczególnie tych dotyczących badań zaangażowanych, zaleca się zapewnianie przestrzeni dla głosu osób zaproszonych do udziału w nich w charakterze „ekspertów od własnego życia”, to... zachęcałbym do rozważenia w kolejnych pracach stanowiska bliższego puryzmowi metodologicznemu, prezentowanemu m.in. przez Mieczysława Malewskiego - andragoga i metodologa badań jakościowych, podkreślającego wartość uwzględniania w prezentacji drogi wyłaniania mikro-teorii czy konstruowania hipotezy zakotwiczonej w danych - raczej wyniki prac typu analitycznego podejmowanych w stosunku do zakodowanego wcześniej materiału

---

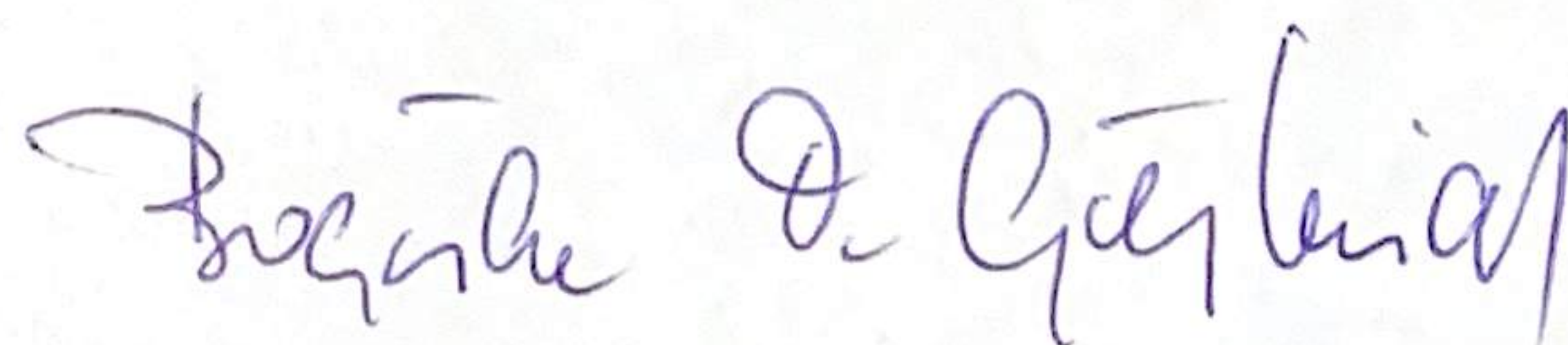
² Por. Dorota Klus-Stańska (red) *Dydaktyka i jej paradygmaty. Różnorodne światy szkoły*, Wydawnictwo Naukowe PWN.

zamieszczając znaczące dla wyводу fragmenty transkrypcji w aneksie. Podobną sugestię chciałabym też wysunąć odnośnie do obszernego cytowania w pracy fragmentów dzieł winnych autorów. Choć w tym przypadku także zrozumiała jest troska Autora o jak najwierniejsze oddanie poglądów autorytetów, to sugerowałabym, aby w kolejnych tekstach częściej zastępować konwencję „wypisów” parafrazowaniem.

Zamykając ten fragment recenzji pragnę jednocześnie zaznaczyć, że powyższe uwagi nie wpływają na obniżenie mej końcowej oceny kompetencji teoretyczno-metodologicznych Doktoranta. Zapoznanie się z pracą opartą na jakościowych badaniach realizowanych zgodnie z założeniami studium przypadku i analizy dyskursu, zapewniającym wgląd w wewnętrzne mechanizmy jednego z edukacyjnych, jakże ważnych ze społecznego punktu widzenia, planów działalności ZHP, dostarcza nie tylko interesującej lektury, ale i dowodów potwierdzających kompetencję Doktoranta do samodzielnego prowadzenia badań pedagogicznych.

W **konkluzji** końcowej z pełnym przekonaniem stwierdzam zatem, że w rozprawie doktorskiej mgr. Zbigniewa Nowaka przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Nowak-Dziemianowicz podjęty został **ważny**, nie tylko z pedagogicznego punktu widzenia **problem naukowy**, którego sposób podjęcia przyniósł **oryginalne jego rozwiązanie**. **Koherencja wszystkich warstw pracy**, jej spójność teoretyczna, metodologiczna i pedagogiczna, w połączeniu z demonstrowaną w narracji postawą zaangażowania, sprawia, że lekturze tej pracy towarzyszy nie tylko ciekawość poznawcza, ale i krytyczny namysł nad jej szeroko rozumianym potencjałem aplikacyjnym. Przedstawiane rezultaty mają bowiem znaczenie tak dla nauki jak i praktyki.

Wnoszę o przyjęcie pracy i dopuszczenie Doktoranta do publicznej obrony. Rozprawa spełnia wymagania sformułowane w Ustawie o stopniach i tytułach naukowych z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. z 2018, poz. 1668, z późniejszymi zmianami).

Wrocław, 31. 01.2026 r.